

Seksueel misbruik van kinderen door niet-verwanten

F. Bruinsma

Inleiding

Het afgelopen decennium is duidelijk geworden dat kinderen veel vaker seksueel misbruikt worden dan men voorheen dacht. Vroeger herkende men de gevolgen van seksueel misbruik onvoldoende. Door de publiciteit van de laatste jaren is het voor slachtoffers gemakkelijker geworden met hun 'geheim' naar buiten te treden. Daarmee doen zich echter nieuwe problemen voor, zoals de vraag wat de gevolgen van seksueel misbruik zijn, op korte en lange termijn. Is seks met kinderen altijd schadelijk? Wanneer wel, wanneer minder en wanneer niet?

De laatste tijd is er vooral geschreven over incest, dat wil zeggen seksueel misbruik binnen het gezin. Maar over de gevolgen van seksueel misbruik door onbekenden of niet-verwanten is veel minder bekend. De meningen hierover verschillen nogal.

Het is moeilijk een eenduidig antwoord te geven op de vraag wat de gevolgen van seksueel misbruik zijn. Vooral in de gevallen waarin een kind met iemand buiten het gezin seksueel contact heeft gehad, zullen we moeten luisteren naar het kind zelf en zijn ouders om te weten of er van seksueel misbruik sprake is en wat er al of niet gedaan moet worden.

De vooral vrouwelijke slachtoffers van incest geven bijna allen aan dat deze ervaring traumatisch is geweest. De belevingen over seksueel contact met niet-verwanten, vooral van de jongens, zijn minder eenduidig dan dat het geval is bij incest.

In dit artikel beschrijf ik de diagnostiek en opvang van kinderen die expliciet of impliciet wegens het seksueel misbruik buiten het gezin aangemeld worden bij de hulpverlening. Een jongere spreekt zelden of niet over de door hemzelf gewenste of geïnitieerde seksuele contacten. Zijn omgeving kan hierover natuurlijk vragen hebben, hetgeen op zichzelf kan leiden tot problemen.

In een ander artikel (p&r-PED) ga ik in op de pedofiel en de pedofiele

F. Bruinsma is als psychiater-seksuoloog verbonden aan de Rutgers Stichting te Utrecht en heeft als jeugdpsychiater-psychotherapeut een eigen praktijk te Utrecht. Hij doet onderzoek naar jeugdige zedendelinquenten.

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

relatie. Daarbij hoeft er geen sprake te zijn van seksueel misbruik. De emotionele aspecten kunnen belangrijker zijn dan de seks, waardoor voor een oudere jongen een pedofiele relatie soms zelfs waardevol kan zijn.

Seksueel misbruik

Onze opvattingen over seks en seksueel misbruik staan niet los van de samenleving waar we deel van uitmaken. Zo is in Nederland over het algemeen de houding tegenover seks met kinderen, mede ten gevolge van de publiciteit over seksueel misbruik, in de afgelopen jaren minder tolerant geworden. Dat heeft ertoe geleid dat sommige vaders hun kinderen de nodige affectie onthouden uit angst te worden beschuldigd van incest. We zijn ook eerder dan vroeger bereid aangifte van seksueel misbruik te doen bij de politie of dat te melden bij het Bureau Vertrouwensarts (BVA), zeker in het geval dat er sprake is van seksueel misbruik door een onbekende of een niet-verwante.

Hoewel er in de afgelopen jaren meer openheid is gekomen, blijken de meeste slachtoffers van seksueel misbruik nog steeds moeite te hebben te vertellen wat hun is overkomen. Soms is dat heel begrijpelijk omdat de pleger hun geheimhouding heeft opgelegd. De slachtoffers schamen zich en niet zelden voelen zij zich voor een deel ook verantwoordelijk voor en schuldig aan de seksuele contacten. Zij zijn bang dat zij niet worden geloofd als zij hun tegenstrijdige gevoelens kenbaar maken.

Het is over het algemeen niet goed mogelijk seksueel misbruik te definiëren op grond van de seksuele handeling zelf. In de Amerikaanse literatuur spreekt men van misbruik als er sprake is van een leeftijdsverschil tussen het kind en de oudere (meestal vijf jaar of meer) en/of van dwang.

Ik versta onder seksueel misbruik het door de pleger ver seksualiseren van een daartoe door hem gecreëerde afhankelijkheidsrelatie. Omdat het slachtoffer emotioneel afhankelijk wordt, kan hij tijdens het seksuele contact en daarna geen kant op.

De plegers van seksueel misbruik van kinderen zijn meestal bekenden van het kind. In de loop van kortere of langere tijd ontstaat er een soort van vertrouwensband tussen het kind en de oudere waardoor de pleger misbruik kan maken van de relatie van afhankelijkheid. Omdat het kind zich dan niet meer kan of wil verweren, is er meestal sprake van herhaalde seksuele contacten. Soms komt er pas door ingrijpen van buitenaf of door toevallige omstandigheden een eind aan het seksuele misbruik.

De gevolgen van het seksuele misbruik blijken minder afhankelijk te zijn van wat er seksueel feitelijk gebeurd is dan van de context van de opgelegde geheimhouding en de mate van toegepaste verleiding, dwang of geweld, van de relatie tussen pleger en slachtoffer en van de wijze waarop

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

het slachtoffer een 'betekenis' kan geven aan het seksuele misbruik. Wat het laatste betreft is het van belang op welke leeftijd het kind is misbruikt en welk ontwikkelingsniveau en (seksuele) ervaring het toen had.

Voorkomen

Uit het onderzoek van Draijer (1990) bleek dat bijna een kwart (23,5%) van de geïnterviewde vrouwen voor hun zestiende jaar door anderen dan verwanten seksueel was misbruikt. Russell (1986) vond dat 31% van de onderzochte vrouwen voor het achttiende jaar geconfronteerd was met door hen niet-gewenst seksueel contact met iemand buiten het gezin.

In Nederland en België is er nog geen onderzoek gedaan naar het voorkomen van seksueel misbruik van jongens. Maar men schat dat de verhouding tussen het aantal (binnen en buiten het gezin) misbruikte jongens en het aantal misbruikte meisjes varieert van één jongen op twee meisjes tot twee jongens op vijf meisjes (Lange en Bakuwel, 1991).

Uit een Amerikaans literatuuronderzoek (Salter, 1988) blijkt dat 8 tot 38% van de meisjes onder de leeftijd van achttien jaar geconfronteerd is geweest met niet-gewenste seksualiteit, en 3 tot 11% van de jongens. Meisjes worden in de meerderheid van de gevallen door verwanten misbruikt, jongens meestal door iemand buiten het gezin.

Jongens melden vaker dan meisjes dat zij seks met volwassenen buiten het gezin plezierig vonden. Zeker als dat met een oudere vrouw had plaatsgevonden, hetgeen helemaal niet zo zeldzaam is als men denkt. Overigens rijst wel de vraag of de seksuele contacten werkelijk zo fijn waren. De meeste jongens zullen niet gemakkelijk toegeven verward te zijn over seks met een oudere vrouw. Zij moeten soms zeer tegenstrijdige gevoelens van opwinding, angst en vernedering verwerken (Van den Broek, 1991).

Fritz, Stoll en Wagner vonden in 1981, toen de discussies over seksueel geweld nog niet zo sterk waren, bij een survey-onderzoek onder collegestudenten dat 10% van de jongens voor hun twaalfde jaar seks met een vijf jaar oudere persoon had gehad, 6% met een oudere vrouw (vooral een tante of een bevriende vrouw uit de buurt) en 4% met een oudere man (vooral vaderfiguren uit de buurt). Slechts 1% van de in totaal 412 ondervraagde jongens gaf aan dat zij problemen met de seks met een oudere man hadden gehad.

In 1987 vonden Risin en Koss dat 7,3% van de geïnterviewde jongens van 18 tot 24 jaar seksueel misbruikt was voor hun veertiende jaar. Bij bijna een derde onder hen was er zelfs sprake van een daadwerkelijke anale penetratie door de oudere pleger. Voor 81,2% van de geïnterviewden was het de eerste keer dat zij aangaven seksueel misbruikt te zijn geweest.

Finkelhor (1979) vond bij een zelfde groep van college-studenten dat

10,9% van de meisjes en 6,4% van de jongens aangaven seksueel misbruikt te zijn geweest door iemand buiten het gezin. De daders waren in bijna alle gevallen mannen.

Seksualiteit: gedrag, beleving en identiteit

Seksualiteit kan worden beschouwd als *seksueel gedrag*, bijvoorbeeld masturbatie, vrijen, vaginaal of oraal contact, als een *emotie*, zoals opwinding, liefde en intimiteit, of als een *seksuele identiteit*, zoals homo-, bi- of heteroseksueel of pedoseksueel. Gedrag, emotie en identiteit hoeven niet samen te gaan. Ook al ben je pedofiel (identiteit), dan hoeft dat nog niet te leiden tot een daadwerkelijk seksueel contact (gedrag) met een kind.

Seksualiteit is ook niet iets dat bij de geboorte al volledig vastligt. Er is sprake van een ontwikkeling van de seksualiteit op de drie genoemde gebieden. In die zin verschilt een kind van een volwassene, en een meisje van een jongen. Bovendien zijn er natuurlijk ook nog individuele verschillen in de seksualiteitsontwikkeling.

Zoals gezegd, het gaat bij de gevolgen van seksueel misbruik vaak meer om de context van dat seksuele misbruik dan om wat er is gebeurd, het feitelijke gedrag. Een slachtoffer heeft zelf meestal minder moeite met de seksuele aspecten van het misbruik dan zijn omgeving dat heeft. Het kind heeft vaak meer problemen met het geschonden vertrouwen in de ander (beleving) en met de tegenstrijdige gevoelens van afhankelijkheid die het had voor en na het misbruik.

Voor een goede opvang is het nodig dit te weten, omdat, hoe goed bedoeld wij het kind ook proberen bij te staan, wij er niet van uit mogen gaan dat het seksueel misbruikte kind ons zonder meer vertrouwt. En vanuit het standpunt van het slachtoffer gezien is zijn wantrouwen geheel terecht, omdat het tegenstrijdige ervaringen heeft met intimiteit, afhankelijkheid en vertrouwen. Alleen door ons zoveel mogelijk in het kind zelf te verplaatsen kunnen wij het slachtoffer het beste bijstaan in de verwerking van ervaringen met seksueel misbruik. Maar als opvoeders en hulpverleners hebben we vaak niet goed geleerd echt naar het kind zelf te luisteren. We zitten te veel met onze eigen verwarde gevoelens van boosheid, angst, schuld en schaamte, als het gaat om seksueel misbruik van kinderen.

Risico om slachtoffer te worden

Aan twintig ontuchtplegers is gevraagd hoe zij te werk waren gegaan (Conte, Wolf en Smith, 1989). Het bleek dat zij met een soort van 'antenne' de emotionele kwetsbaarheid van kinderen konden schatten. Vooral de

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

minder weerbare kinderen werden zodanig beïnvloed dat zij zich na verloop van korte tijd niet meer verzetten tegen het seksuele misbruik.

De slachtoffers van de door Conte en anderen (1989) geïnterviewde ontuchtplegers kwamen gemakkelijk onder hun invloed omdat zij elders, meestal thuis, onvoldoende werden geaccepteerd. Een risicofactor blijkt vooral de afwezigheid, letterlijk of psychologisch, van een of beide ouders. Gilgun (1990) wijst op de bescherming die een vertrouwensfiguur in de omgeving aan het kind kan bieden.

In het kader van zijn behandeling bij mij zat een ontuchtpleger met medeweten van de onderwijzer gedurende een kwartier in een klas met elfjarige kinderen. Hij gaf van zes kinderen aan dat zij zijns inziens gevaar liepen misbruikt te worden. De onderwijzer vertelde ons na afloop dat vijf van hen problemen thuis hadden.

Daarnaast blijkt van belang dat de meeste seksueel misbruikte kinderen zelf *onvoldoende kennis van en ervaring met hun eigen (kinder)seksualiteit* hebben. Zij waren vaak opgevoed in een gezin waar seks taboe was of waar seks werd bedreven zonder dat er sprake was van enige intimiteit. Daardoor raakten de kinderen in verwarring over de volwassen seksualiteit van hun 'vriend', net zoals een kind dat kan ervaren als het zijn ouders ziet vrijen zonder dat het zich in kan leven in de volwassen belevingen daarbij.

Voorts loopt een kind, wanneer het *eenmaal is misbruikt*, een veel grotere kans later wederom seksueel gewelddadige ervaringen mee te maken. Het is er als het ware vatbaar voor geworden omdat het zo kwetsbaar is in zijn behoefte aan warmte, vertrouwen en veiligheid.

Als een kind *geen intimiteit binnen een veilige omgeving* heeft kunnen ervaren, zal zijn eigen ontwikkeling van seksualiteit en intimiteit achterblijven. Meestal zal het kind zich daardoor geremd voelen, soms zal het kind zich juist uitdagend gaan gedragen om zijn angsten op dit gebied te overschreeuwen. Helaas kan van deze ontwikkeling ook weer misbruik worden gemaakt, omdat een dader die uitdaging als een uitnodiging van het kind ziet om seksueel contact met hem te hebben.

Ook een *fysieke of verstandelijke handicap* maakt een kind kwetsbaar om te worden misbruikt, omdat juist die kinderen afhankelijk zijn. Door zijn intellectuele beperkingen kan een verstandelijk gehandicapt kind het seksuele misbruik helemaal niet begrijpen. In dit verband is het vooral voor een buitenstaander zeer wrang te moeten aanzien hoe de verliefdheid van een (verstandelijk) gehandicapte soms seksueel wordt misbruikt door een volwassen 'verzorger'.

Gevolgen

Hoewel seksueel misbruik van kinderen veel voorkomt, blijkt dit gelukkig

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

lang niet altijd tot blijvende schade te leiden, ook niet wanneer er geen aandacht aan wordt besteed. Hoe een kind de ervaringen van seksueel misbruik verwerkt, hangt mede af van welke beschermende of risicofactoren er voor hem zijn. De meeste kinderen zijn op korte en lange termijn in staat dergelijke ervaringen goed te verwerken, als zij zich voldoende vertrouwd voelen om er met iemand over te praten (Gilgun en Connor, 1990). Maar in de omgeving van kwetsbare en gekwetste kinderen is er vaak geen vertrouwensfiguur, omdat juist deze kinderen zo geïsoleerd zijn. Daarom is het nodig de signalen op te vangen van een kind dat er moeite mee heeft het misbruik te verwerken.

Een langdurige emotionele en/of pedagogische verwaarlozing in de vroege jeugd blijkt een kind vatbaar te maken voor stress. Daardoor kan seksueel contact met een volwassene voor een verwaarloosd kind eerder een traumatische ervaring worden.

Een seksueel misbruikt kind schaamt zich. Uit loyaliteit 'beschermt' het nogal eens zijn ouders door niet over het misbruik te praten. Dat is vooral het geval wanneer de ouders zelf moeilijkheden hebben zoals een (dreigende) scheiding, ruzies, vechtpartijen, dronkenschap of andere psychische problemen. Als het kind zich daarentegen binnen het gezin veilig voelt, zal het zich minder de zorgen van de ouders aantrekken, minder behoefte hebben zich overdreven loyaal tegenover hen op te stellen en daardoor eerder met zijn eigen gevoelens bij hen te rade gaan.

Over het algemeen lijken de problemen na seksueel misbruik minder groot naarmate het kind beter is geïnformeerd over seksualiteit en de belevingen daarbij. In dit opzicht is kennis ook macht, al was het alleen maar doordat de jongere zich beter kan verzetten. Hij weet wat wel of niet een schending is van zijn autonomie.

Jongens ontkennen en verdringen meestal de negatieve gevoelens over het seksuele misbruik. Jongens geven zelfs aan dat door hen zelf als ongewenst ervaren seksuele contacten een positieve leerervaring kunnen zijn voor hun later seksueel *gedrag* (Sandfort, 1989). Dat zegt echter nog niets over de wijze waarop die jongens hun seks later beleven. Bovendien leiden dergelijke negatieve ervaringen vaker tot allerlei psychosomatische klachten.

Voor meisjes bleken vroegtijdige seksuele ervaringen, ook die door hen als positief werden benoemd, juist moeilijkheden te kunnen geven in het seksuele gedrag later. Negatieve belevingen worden door hen nogal eens verdrongen.

Een hiermee in verband staand sekseverschil is dat seksueel misbruik van jongens vooral leidt tot veranderingen in gedrag (seksueel agressief gedrag, excessieve masturbatie) en onzekerheid over hun seksuele identiteit. Het laatste komt misschien omdat jongens meestal door een man zijn misbruikt en dat zij daarbij vaak zelf zichtbaar seksueel opgewonden waren.

Seksueel misbruikte meisjes hebben over het algemeen meer psychische klachten zoals depressies, angsten en nachtmerries.

De gevolgen van seksueel misbruik kunnen worden onderscheiden in onmiddellijke en die op langere termijn. Ook zijn de gevolgen verschillend per leeftijdscategorie.

Veel symptomen van het zeer jonge (*twee tot vier jaar*) kind zijn niet specifiek voor seksueel misbruik, maar geven aan dat er iets aan de hand is. Bekende lichamelijke klachten zijn gewichtsverlies, buikpijn, braken en regelmatig terugkerende urineweginfecties. Slechts zelden blijkt er sprake te zijn van een opgelopen geslachtsziekte of van zichtbare beschadigingen van de huid of het slijmvlies. Angstgevoelens bij het jonge kind kunnen leiden tot slaapstoornissen en terugval in de ontwikkeling zoals weer onzindelijk worden of overdreven aanhankelijk gedrag. Soms stelt het zich apathisch op. Dwangmatige masturbatie en vroegrijp, vaak imitatief, seksueel gedrag wijzen op de mogelijkheid dat het jonge kind seksueel misbruikt is. Het verzet zich tegen zich uit te laten kleden, of is daar juist de hele dag mee bezig.

Uit onderzoek (Gomes-Schwartz, Horowitz en Sauzier, 1985) is gebleken dat seksueel misbruikte kinderen van *vier tot zes jaar* in twintig procent van de gevallen last had van symptomen die wezen op angsten of depressie. Twintig procent liep achter in de cognitieve, emotionele en/of sociale ontwikkeling en slechts dertien procent had last van lichamelijke klachten. Het ene kind trekt veel negatieve aandacht en is brutaal of lastig, het andere trekt zich terug, wordt erg verlegen en vermijdt de contacten met leeftijdgenoten.

Het *lagere-schoolkind* kan dezelfde klachten hebben als het zeer jonge kind. Vaker heeft het bovendien last van slapeloosheid, depressie, moeilijkheden op school zoals concentratieproblemen en spijbelen, en weglopen van huis. In tegenstelling tot de jongere leeftijdsgroep tonen de schoolkinderen vaker agressief en impulsief gedrag.

In de *puberteit* zien we nog vaker agressief gedrag bij de seksueel misbruikte jeugdige. Gebruik van drugs, promiscuïteit, prostitutie en weglopen van huis zijn bekende gedragingen. Seksueel misbruikte meisjes in deze leeftijd zijn vaak depressief en kunnen suïcidepogingen doen. Soms worden zij zwanger. Gevoelens van schaamte en schuld komen veel voor. Jeugdige zedendelinquenten zijn vaker zelf seksueel misbruikt dan jongens die zich niet schuldig maken aan seksuele delicten (Bruinsma, 1991).

Gevolgen op langere termijn

Het is niet duidelijk of de klachten die mensen later hebben direct samenhangen met het seksuele misbruik in de jeugd. Meestal ontbreken er bij

het onderzoek hiernaar vergelijkbare groepen niet seksueel misbruikte mannen of vrouwen.

Hoewel specifieke psychiatrische syndromen als bepaalde borderline-ontwikkeling, dissociatie-syndromen, depressies, 'chronische traumatische neurose' (Gelinas, 1983) of post-traumatisch stressyndroom vaker worden aangetroffen bij in hun jeugd ernstig seksueel misbruikte (vooral incest) mensen, is een direct verband tussen het seksuele misbruik en de stoornis moeilijk vast te stellen.

Tegenwoordig zijn we meer de mening toegedaan dat seksueel misbruik een vorm van stress is die later kan leiden tot problemen, waaronder psychiatrische stoornissen. Maar of dat ook gebeurt, hangt van veel andere factoren af. Het is vooral van belang in hoeverre het slachtoffer zich destijds gesteund voelde door anderen, vooral binnen het eigen ouderlijk gezin, en daarna.

Wel kan in het algemeen gesteld worden dat seksueel misbruik in de jeugd later meestal leidt tot problemen die te maken hebben met een gebrek aan assertiviteit. Seksueel misbruikte vrouwen stellen zich vaak afhankelijk op van hun omgeving. Men spreekt weleens van een 'aangeleerde hulpeloosheid' (Maier en Seligman, 1976). Seksueel misbruikte mannen hebben veelal moeite met grenstelling in hun gedrag, hetgeen zich soms uit in dwangmatige gedragingen als wasdwang en verslavingen (alcohol, drugs, gokken, seks), soms in agressiviteit.

Signalen

In de Verenigde Staten en de laatste jaren ook in Nederland zijn er vragenlijsten ontwikkeld waardoor men zou kunnen vaststellen of er van seksueel misbruik sprake is. Helaas is er in een dergelijke opsomming van alle mogelijk signalen geen systematiek of dynamiek te ontdekken. Bovendien kunnen alle vermelde signalen het gevolg zijn van andere problemen.

Finkelhor en Browne (1985) hebben daarom een eigen model ontwikkeld voor het onderkennen van seksueel misbruik van kinderen. Daarbij maken zij onderscheid in vier clusters van onderliggende factoren: traumatische seksualisering, verraad, stigmatisatie en machteloosheid. De verschillende clusters zijn te onderscheiden wat betreft dynamiek, psychologische gevolgen en symptomatisch gedrag.

Het meest specifiek voor seksueel misbruik is wellicht de *traumatische seksualisering*. Als dit cluster op de voorgrond staat, is de seksuele betekenis van het misbruik bij de verwerking van het slachtoffer belangrijk. Dat uit zich in een overdrijving of juist in een ontkenning van de seksualiteit.

De psychologische gevolgen van de traumatische seksualisering zijn:

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

- extreme belangstelling voor seksuele zaken;
- verwarring over de seksuele identiteit;
- verwarring over de seksuele normen;
- verwarring van seks met intimiteit;
- negatieve beleving van seks.

Het symptomatisch gedrag kan zijn:

- preoccupatie met seks en dwangmatig seksueel gedrag (overdreven masturbatie);
- vroegrijp seksueel gedrag;
- agressief seksueel gedrag (meestal jongens);
- promiscuïteit.

De symptomen van de andere clusters zoals beschreven door Finkelhor en Browne zijn niet specifiek voor seksueel misbruik, maar kunnen wel leiden tot gerichte vragen hiernaar.

Bijna altijd voelt een seksueel misbruikt kind zich *verraden* door de pleger. Dat kan zich uiten in verdriet, depressie, extreme afhankelijkheid (bij kleuters in een bijna angstig aandoend vastklampen aan elke volwassene), wantrouwen (speciaal tegenover personen van dezelfde sekse als de pleger), woede, angst om wederom slachtoffer te worden, sociaal isolement en agressief gedrag.

De pleger legt het kind vaak geheimhouding op. Dikwijls zal het slachtoffer ook uit zichzelf zwijgen. Het kind denkt dat hij de enige is die dit overkomt, en dat anderen aan hem kunnen zien wat hij heeft meegemaakt of nog steeds ondergaat. Bovendien heeft een slachtoffer het gevoel dat het zijn eigen schuld is dat het in deze situatie verzeild is geraakt. Het slachtoffer voelt zich *gestigmatiseerd*, gebrandmerkt. Door zijn vaak gefantaseerde gevoel dat de omgeving wel weet wat er is gebeurd maar er niet over praat, krijgt het slachtoffer een gering gevoel van eigenwaarde en vertrouwen. De psychologische gevolgen van deze stigmatisatie zijn schuld en schaamte, een geringe zelfwaardering en het gevoel anders te zijn dan anderen. Dit kan zich uiten in isolement, agressief en delinquent gedrag, zelfbeschadiging en suïcidepogingen.

Omdat misbruik is gemaakt van de afhankelijkheid van het slachtoffer, was hij *machteloos* en niet in staat zichzelf uit de situatie te bevrijden. Daardoor bestaat het gevaar dat het kind ook in andere situaties opnieuw hulpeloos is. Naar de mening van Plooy (1989) is er bij deze machteloosheid sprake van drie effecten. In de eerste plaats die van onmacht in engere zin: angst, nachtmerries, lichamelijke klachten en terugval in ontwikkeling. Ten tweede effecten die te maken hebben met vermindering van de 'coping skills', de vaardigheden om te reageren op de omgeving: moeilijkheden op school, ook vanwege de concentratiestoornissen, weglopen van huis en

kwetsbaarheid voor herhaald misbruik. Ten derde de compenserende mechanismen die vooral bij jongens voorkomen: behoefte om te controleren en te domineren, agressief en delinquent gedrag, zelf als puber seksueel misbruik plegen. De psychologische gevolgen van machteloosheid zijn angst, verminderd gevoel van competentie, zichzelf in sterke mate ervaren als slachtoffer, behoefte aan controle, en identificatie met en imitatie van de dader. De machteloosheid kan zich uiten in nachtmerries en andere angsten, lichamelijke klachten (vooral buikpijn, hoofdpijn, slaapstoornissen, en plas- en ontlastingproblemen), depressie en schoolproblemen als spijbelen en slechte concentratie.

In een enkel geval wordt een arts gevraagd lichamelijk onderzoek te doen bij een seksueel misbruikt kind. Het gevaar is groot dat de arts in de rol gedrukt wordt van rechercheur die het bewijs van seksueel misbruik moet vinden. Anderzijds is het soms nodig het kind en zijn ouders gerust te stellen dat er geen genitale verwondingen zijn. Een enkele keer zal het kind op geslachtsziekten moeten worden onderzocht. Oudere meisjes vragen soms of zij zwanger zijn. De arts twijfelt weleens of een zwangerschap het gevolg is van het seksuele misbruik. Dat kan een doeltreffende hulp voor het meisje in de weg staan. Vooral bij jonge kinderen is het erg moeilijk een middenweg te vinden tussen goede begeleiding van kind en ouders en het doen van onderzoek zonder in de rol van politieagent te vervallen.

Hulpverlening

Het kind en zijn omgeving

Als een kind het gevoel heeft niet geloofd te worden, gaat hij zich in het algemeen aanpassen aan wat de omgeving van hem verwacht. Het is van uitermate groot belang dat we onbevooroordeeld kunnen kijken en luisteren naar de signalen van seksueel misbruikte kinderen.

De ouders hebben begrijpelijk veel last van twijfels en schuldgevoelens, waardoor zij soms niet meer voldoende aandacht voor hun eigen kind kunnen opbrengen. De wijze waarop zij nu en dan hun zoon of dochter „ondervragen” doet in enkele gevallen het ergste vermoeden over hun eigen opvattingen over seksualiteit. Normaal seksueel gedrag van een kind wordt soms niet begrepen en als een gevolg van seksueel misbruik gezien. Het is dan vooral nodig dat de omgeving van het kind goed wordt geïnformeerd.

Behalve zorgen over de veiligheid zit een seksueel misbruikt kind vaak met boosheid op de ouders, omdat die hem niet hebben kunnen beschermen. Maar het kind is ook bang dat zijn ouders hem het seksuele misbruik gaan verwijten. De ouders van hun kant vragen zich af hoe het heeft kunnen gebeuren. Als de pleger een bekende is, roept het seksuele misbruik

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

van hun kind tegenstrijdige gevoelens op van boosheid, schuld en angst voor sociale brandmerking in de buurt. Ouders van seksueel misbruikte kinderen voelen zich erg onzeker. Moeten ze over het seksuele misbruik met het kind praten, en hoe dan? Of wekt dat alleen nog maar meer angsten bij het kind op? Het beste antwoord is dat de ouders uit hun eigen tegenstrijdige emoties komen, zodat zij in staat zijn volledig achter hun kind te staan. Als zij de rust kunnen vinden naar hun kind te luisteren, zal het in het algemeen zelf wel aangeven hoe de ouders het beste kunnen helpen.

Het staat vast dat een seksueel misbruikt kind ons totale vertrouwen verdient op het moment dat we er kennis van nemen. Het is ons probleem dat wij een kind niet kunnen geloven of dat wij ons genomen voelen, als blijkt dat het seksuele misbruik niet heeft plaatsgevonden. Ook als dat laatste onomstotelijk vast blijkt te staan, verdient het kind niet minder onze aandacht. Vaak zelfs integendeel.

Summit (1983) beschrijft hoe een seksueel misbruikt kind zich onder druk van zijn omgeving aanpast aan de situatie waardoor het een eenmaal gedane aangifte weer kan intrekken. Het blijkt ook dat de gevolgen van het seksuele misbruik samenhangen met de wijze waarop het misbruik bekend is geworden, met de wijze waarop daarna is gehandeld en met de consequenties die de openbaarmaking hebben gehad. Wakefield en Underwager (1988) gaan zelfs zo ver te veronderstellen dat de zogenaamde secundaire traumatisering door de reacties van de omgeving op het seksuele misbruik de hoofdoorzaak van de latere gevolgen voor het kind zijn.

Opvang van het seksueel misbruikte kind

Een open houding zonder vooroordelen is de beste voorwaarde voor een goede opvang van een seksueel misbruikt kind en zijn omgeving. Paniek versterkt de machteloosheid van alle betrokkenen. Vaak is het beter een korte tijd af te wachten, totdat de rust enigszins is teruggekeerd, dan direct ingrijpende therapeutische maatregelen te nemen. Wel is het nodig dat het kind wordt geloofd en dat de veiligheid van het kind is gewaarborgd.

Het is vaak zinniger te zoeken naar een reeds bekende vertrouwensfiguur van het kind dan jezelf als zodanig op te werpen. Bij voorkeur is dat de ouder van hetzelfde geslacht als het slachtoffer, maar het kan even goed een leerkracht of een vriend of vriendinnetje zijn met wie het slachtoffer het seksuele misbruik goed kan verwerken.

Hoewel er risicogroepen zijn, komt seksueel misbruik van kinderen in alle gezinnen en situaties voor. Het kind (en zijn ouders, als die niet zelf het seksuele misbruik pleegden) treft geen blaam. Soms werkt een „ontschuldiging” door de pleger, zijn ouders of een hulpverlener echter averechts, omdat het kind een, zij het insufficiënt, gevoel van controle ervaart wanneer het zich verantwoordelijk kan blijven voelen. Als aan het kind

wordt verteld dat het geen enkele schuld heeft aan het seksuele misbruik, kan het kind zich daardoor nog machtelozer gaan voelen dan hij al deed. Daardoor kan een seksueel misbruikt kind pas echt van zijn schuldgevoel afkomen, als hij weer een goed gevoel van eigenwaarde heeft opgebouwd en zich minder hulpeloos voelt. Dat is dan ook de eerste doelstelling voor de opvang of behandeling van een seksueel misbruikt kind.

Als een seksueel misbruikte jongen zich misdraagt, is het vaak moeilijk dit signaal te doorzien. Dat is vooral het geval als de jongen zelf jonge kinderen seksueel misbruikt. Daarmee heeft hij echter dezelfde illusie van controle over zijn ervaringen als het kind dat zich verantwoordelijk voelt over het seksuele misbruik. De gewelddadige jongen doet er in dit soort situaties meestal zelf het zwijgen toe. Een buitenstaander moet dit mechanisme herkennen. Door het gezin te ondersteunen is het mogelijk de meestal verstoorde gezinsverhoudingen te herstellen.

Opvang van de omgeving van het seksueel misbruikte kind

Een goede begeleiding van de omgeving van een seksueel misbruikt kind is vaak nog belangrijker dan de behandeling van het kind zelf. Het gevaar bestaat namelijk dat de machteloosheid van de hulpverlener zich uit in stille verwijten aan de zich al uiterst schuldig voelende ouders. Die vinden al dat zij hun kind in de steek hebben gelaten of onvoldoende hebben voorgelicht.

Voor de ouders van een seksueel misbruikt kind hebben steun nodig als zij horen wat hun kind is overkomen. Bij de verwerking kan het zinnig zijn dat zij terug kunnen vallen op hun eigen ouderlijke familie. Soms roept het echter herinneringen op aan hun eigen verleden waarin zij ook seksueel misbruikt kunnen zijn geweest. Oude wonden die verwerkt leken te zijn, gaan weer open. Daardoor kan het eigen seksueel misbruikte kind in de kou komen te staan.

In deze situaties is het belangrijker dat het gezin steun ervaart bij een dergelijke crisis dan dat aan psychotherapeutische behandeling wordt gedacht. Het gebeurt te vaak dat het gezin geïsoleerd komt te staan. De ouders voelen zich miskend en het seksueel misbruikte kind zit met schuldgevoelens omdat hij verteld heeft wat er is gebeurd.

Verwijzing

Als een hulpverlener zich onzeker voelt of bepaald seksueel *gedrag* bij kinderen normaal is, kan hij te rade gaan bij ontwikkelingspsychologen bij de jeugdafdeling van een RIAGG, of bij preventiefunctionarissen van de Rutgers Stichting. In België kan men contact opnemen met de Centra voor Hulpverlening bij Kindermishandeling.

Over seksuele *belevingen* van kinderen is weinig bekend. Zo is het bijvoorbeeld nog maar zeer de vraag of kinderen aan seksualiteit dezelfde bete-

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

kenis hechten als volwassenen doen. Waarschijnlijk ervaren zij seksualiteit veel diffuser en minder gebonden aan de geslachtsorganen.

Bij onduidelijke signalen zoals beschreven in de door Finkelhor en Browne uitgewerkte clusters verraad, stigmatisatie, machteloosheid en traumatische seksualisering moet men ook zoeken naar andere oorzaken dan seksueel misbruik. Wanneer die niet voor de hand liggen, verdient verwijzing naar een RIAGG of een Centrum voor Hulpverlening bij Kindermishandeling voor een uitvoerige taxatie de voorkeur. Dat is ook nodig als door welke oorzaak dan ook de begeleiders niet zonder vooroordelen open kunnen staan voor het seksueel misbruikte kind en zijn omgeving.

Over het algemeen zal een RIAGG of een Centrum voor Hulpverlening de situatie uitvoerig taxeren. Het kind zal worden onderzocht. Op basis van enkele intake-gesprekken kan besloten worden tot individuele behandeling van het kind meestal parallel aan begeleiding van de ouders.

Zoals gezegd, het doel van deze behandeling is dat het kind het seksuele misbruik verwerkt door zich minder machteloos en hulpeloos te voelen. Een belangrijk onderdeel hierbij is dat het isolement van het seksueel misbruikte kind en zijn ouders wordt doorbroken. Het komt nogal eens voor dat de ouders niet bereid zijn een open houding over seksualiteit aan te nemen. Het heeft dan weinig zin hun die op te leggen. Beter is het dan om na te gaan hoe de hulpverlening zich aan kan passen aan de waarden en normen van het gezin.

Aangifte

De vraag rijst wanneer er aangifte van het seksuele misbruik moet worden gedaan. Preventief is het van belang dat de pleger zo snel mogelijk wordt aangehouden. Het is namelijk gebleken dat een ontuchtpleger in de loop van zijn leven gemiddeld meer dan honderd kinderen misbruikt, vaak zonder dat hij wordt ontdekt (Abel e.a., 1987).

De ouders van een seksueel misbruikt kind voelen zich kwaad, schuldig en machteloos. Zij willen dat er iets gebeurt, maar machteloosheid is geen goede raadgever voor de vraag of er aangifte moet worden gedaan. De politie heeft haar eigen taakstelling om de bewijsvoering rond te krijgen. Hiervoor zullen het slachtoffer en de verdachte moeten worden gehoord.

Een aangifte heeft net zoals een behandeling voor het slachtoffer alleen zin als de competentie en het gevoel van eigenwaarde van het kind daardoor worden versterkt. Daarom is het moment dat er aangifte wordt gedaan van groot belang. Als het seksuele misbruik net ontdekt is, is de verwarring bij de omgeving van het slachtoffer zo groot dat het kind zelf slachtoffer dreigt te worden van het doen van de aangifte. Ook wanneer speciaal voor kinderen ingerichte kamers of spelmateriaal wordt gebruikt.

Wellicht worden er meer aangiften gedaan onder druk van de omgeving dan dat het kind dat zelf wil.

In deze situaties is het zinniger om eerst een melding bij de politie te doen en pas later te besluiten tot het doen van aangifte. Een melding heeft geen strafrechtelijke gevolgen. Natuurlijk is het bij twijfel in dit soort situaties zinnig te overleggen met het Bureau Vertrouwensarts of met een Centrum voor Hulpverlening bij Kindermishandeling.

Het strafrecht biedt over het algemeen weinig genoegdoening aan slachtoffers van seksueel geweld. Tijdens een zitting gaat het alleen om de verdachte en zijn achtergronden. De opgelegde straf is bijna altijd minder dan slachtoffers van seksueel geweld met niet-verwanten voor ogen hadden toen zij aangifte deden. Bovendien zullen de meeste ontuchtplegers niet veranderd zijn, als de detentie is beëindigd. Het lijkt zinniger te zoeken naar mogelijkheden van al of niet door justitie opgelegde behandeling van seksuele delinquenten, waardoor zij hun seksuele verlangens kunnen leren beheersen.

Literatuur

- Abel, G. G., J. V. Becker, M. Mittelman, J. Cunningham-Rathner, J. L. Rouleau en W. D. Murphy, Self-reported sex crimes of nonincarcerated paraphiliacs, *Journal of Interpersonal Violence*, 1987, 2(1), 3-25.
- Broek, J. van den, *Er zijn geen namen voor. Jongens als slachtoffer van seksueel misbruik*. Ambo, Baarn, 1991.
- Bruinsma, F., De jeugdige zedendelinquent: diagnostiek op het politiebureau. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 1991, 46, 623-635.
- Conte, J. R., S. Wolf en T. Smith, What sexual offenders tell us about prevention strategies. *Child Abuse and Neglect*, 1989, 13, 293-301.
- Draijer, N. *Seksuele traumatisering in de jeugd*. Sua, Amsterdam, 1990.
- Finkelhor, D., *Child sexual abuse: New theory and research*, Free press, New York, 1979.
- Finkelhor, D. en A. Browne: Initial and long-term effects: A conceptual framework. In Finkelhor, D., *Sourcebook on child sexual abuse*. Sage Publications, London, 1984.
- Fritz, G. S., K. Stoll en N. N. Wagner, A comparison of males and females who were sexually molested as children. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 1981, 7, (1), 54-59.
- Gelinas, D. J., The persisting negative effects of incest. *Psychiatry*, 1983, 46, 312-332.
- Gilgun, J. F., Factors mediating the effects of childhood maltreatment. In L. M. Hunter (red.), *The Sexually Abused Male*. Lexington, Massachusetts, 1990.
- Gilgun, J. F. en T. M. Connor, Isolation and the adult male perpetrator of child sexual abuse. In A. L. Horton, B. L. Johnson, L. M. Roundy en D. Williams, *The Incest Perpetrator*. Sage, London, 1990.
- Gomes-Schwartz, B., J. M. Horowitz en M. Sauzier, Severity of emotional stress among sexually abused preschool, school-age, and adolescent children. *Hospital and Community Psychiatry*, 1985, 36, 503-508.
- Lange, A. en B. Bakuwel, Seksueel misbruik van jongens. *Directieve therapie*. 1991, 11, 19-42.
- Maier, S. F. en M. Seligman, Learned helplessness: Theory and evidence. *Journal of Experimental Psychology General*, 1976, 105, 3-46.

SEKSUEEL MISBRUIK DOOR NIET-VERWANTEN

- Plooi, E., *Intake and indicatiestelling bij seksueel geweld problematiek*. Een project van de Rutgersstichting, deel II, Utrecht, augustus 1989.
- Risin, L. I. en M. P. Koss, The sexual abuse of boys. *Journal of Interpersonal Violence*, 1987, 2, 309-323.
- Russell, D. E. H., *The secret trauma, incest in the lives of girls and women*. Basic Books, New York, 1986.
- Ryan, G., *Sexual abuse in the context of whole life experience*. Paper presented at 18th Annual Child Abuse and Neglect Symposium, Keystone, May 1989.
- Salter, A. C., *Treating child sex offenders and victims*. Sage Publications, London, 1988.
- Sandfort, T., *Seksuele ervaringen van kinderen. Betekenis en effect voor later*. Van Loghum Slaterus, Deventer, 1989.
- Summit, R. C., The child sexual abuse accommodation syndrome. *Child Abuse and Neglect*, 1983, 7, 177-193.
- Wakefield, H. en R. Underwager, *Accusations of child sexual abuse*. Charles Thomas, Springfield, 1988.

Voor nuttige adressen zie het betreffende deel.